

ДУДЧЕНКО В. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України

ДО ПИТАННЯ ПРО ЕМОТИВНУ ПРИРОДУ ПРАВА

Першочерговою проблемою сучасної національної юриспруденції є формування нового ставлення до правової теорії в Україні. Оновлена теорія має відображувати більш складну систему класифікації і характеристику сучасного права, яка буде ґрунтуватися не лише на типах політичного та економічного устрою, але також і на філософських, етичних, ціннісних, релігійних та інших критеріях. Також оновлена теорія обумовить інший предмет національної загальної теорії права та держави і інші її цілі. У зв'язку з цим, принципово новий підхід до осмислення природи права пропонує психологічна школа права.

Важливо з'ясувати, чому свою психологічну теорію права Лев Петражицький назвав емотивною і інтуїтивною.

Вихідним пунктом і принципом психологічної школи права є твердження про право як про етичний, духовно-вольовий феномен. Такий підхід узгоджується з класичною західною традицією права.

Лев Петражицький визначає, що інтелектуально-емоційне переживання імперативу «ти мусиш» утворює первісну і далі — неподільну правову реальність. Таке переживання засвідчує, що право не має власного «логосу». «Логос» у право привносить етика як «практична філософія». Як результат, право у суспільстві не автономне і не самодостатнє. Воно мусить відображати духовні цінності, які надають значення і смислу суспільству [1, с. 39–45]. З огляду на сказане, стає зрозуміло, чому Лев Петражицький і його учні обстоюють емотивну теорію мотивації і, у цілому, емотивну теорію права.

Свою фундаментальну працю «Теория нравственности» 1909 р. Лев Петражицький розпочинає розглядом питання про мотиви поведінки. Він критикує психологію XVIII і XIX століть за її механістичний, атомістичний спосіб розгляду речей і обґрунтовує теорію гештальт-цілісності і, у цілому, новітню соціологію людського духу.

Підставою такої цілісності є класична етика. Лев Петражицький говорить про «самодостатню, автономну мотивацію», «нормативні судження», «нормативні бланкетні емоції», «життя духу», «ідеальну свідомість». Етичні і правові емоції мають деякі спільні риси, що дає змогу виявити один вищий, охоплюючий і ті, і другі імпульсії, клас емоцій. Цей вищий, родовий клас імпульсій Петражицький називає емоціями обов'язку, належного, або етичними емоціями. Відповідні нормативні емоційно-інтелектуальні психічні поєднання він називає свідомістю обов'язку, належного або етичними переживаннями, етичною

свідомістю. Емоції обов'язку переживаються нами і спрямовують нашу поведінку [1, с. 39–45].

Етичні емоції відзначаються такими характерними особливостями:

1. Відповідні переживання мають своєрідний містично-авторитетний характер. Ці імпульси походять ніби з затаєного, відмінного від нашого буденного «я», джерела («голос Божий», «голос совісті», «слухатись», «боятися совісті» — т.п.).

На думку Петражицького, чудово, що вказані особливості етичних моторних подразнень впливають і на мислення філософів і вчених, і визначають характер і напрям їх інтелектуальної творчості у галузі етики.

2. Для етичних емоцій характерно й те, що вони переживаються як внутрішня перепона свободі, як своєрідна перешкода для вільного вибору і неухильний тиск до заданої поведінки. Етичні емоції подібні до наказів або заборон. За Кантом, метафізичний двійник звертається до нашого я з «категоричним імперативом» [1, с. 47–56].

Петражицький критикує теорію позитивного права і наголошує на «непридатності права в юридичному сенсі у якості засади для побудови наукової теорії права» [1, с. 419–436]. Він відзначає: «Першим і головним завданням наукової теорії права є формування відповідного поняття, поняття права... Визначення поняття права є у сучасному правознавстві... ще предметом спору [1, 199, 203]. І далі: «фактично сучасна юриспруденція є головним і переважно офіційно-правовою юриспруденцією, і вона опрацьована і вихована на основі вивчення і застосування офіційного права... Це догматична юриспруденція» [1, с. 202, 585].

Стосовно природи етичних емоцій, то істотно зазначити, що метафізичні сутності вищого рівня уявляються не лише такими, повелівають і забороняють, встановлюють обов'язки, але водночас і такими, що авторитетно надають права іншим (Бог, «природа», світова «Воля», «Розум», «народний дух», «сукупна воля» народу чи спільноти і т.п.). Етичні, інтелектуальні емоції визначаються вищими, бланкетними, імперативними емоціями.

Бланкетні емоції складають істотні елементи правових передивант і викликають правову поведінку. Це найважливіший висновок? Який обстоє Петражицький і у такий спосіб з'ясує роль емотивної психології у розкритті природи права.

Інтелектуальна, бланкетна емоція утворює підставу для інтуїції. Інтуїція (лат. *Intuitio* — уважно дивлюся) 1) здатність безпосередньо розпізнавати істини без обґрунтування доказів; 2) здогад, проникливість, ґрунтується на попередньому досвіді.

Поняття інтуїції є підставою для концепту «живого» інтуїтивного права. Інтуїтивне право є усвідомленням і переживанням власної духовної гідності, честі, свободи вибору, права другого. Таке переживання є індивідуальним переживанням кожного. Інтуїтивне право породжується душевно-духовно-інтелектуальною зрілістю індивіда. Позитивне

право має значущість тією мірою, якою у ньому виражена природо-інтуїтивне право людини.

Завдяки переживанню і внутрішнім чуттям (схвалення, задоволення, невдоволення, відмова, бажання, чекання, побоювання, надія, віра) ідея права здобуває емоційного забарвлення і перетворюється у переконання і мотиви. Це означає те, що пізнавальне відношення є буттєвим відношенням. Розкриття надчуттєвої природи прав, а по-справжньому пережитої у внутрішньому досвіді, завжди була й буде справою філософії права. Як результат, в емотивній теорії мотивації емоції-дії є нормативними правилами поведінки, принципами поведінки.

У результаті, Петражицький і доходить висновку про те, що емоції є «нормативними», тобто нормами, принципами поведінки. Сфера права і етики і є своєрідним місцем нормативних або бланкетних емоцій і, відповідно, самодостатньої, автономної мотивації.

Концепт «живого» інтуїтивного права склав підставу для формування закону розвитку права, а саме: відповідно до ступеня одухотворення і соціалізації людської свідомості тиск уніфікаційності тенденції права (юридичний формалізм з точною фіксацією поведінки людей) поступово слабшає і з плином часу все більше зростає сфера дії інтуїтивного права [1, с. 391–392]. Чинне позитивне право має бути узгоджене з інтуїтивним [1, с. 397].

Таким чином право суть особливий різновид етичних, імперативно-атрибутивних переживань і відповідна мотивація поведінки. Емотивне переживання індивідом своєї духовної гідності, автономного самовизначення, права другого є його власним інтуїтивним правом. Таке переживання є індивідуальним переживанням кожного. Воно існує в нас, а не поза нами, воно є явищем індивідуальної свідомості. Однак, це є індивідуальним переживанням кожним духовних, позачасових цінностей. «Живе» інтуїтивне право є квінтесенцією психологічного вчення про право. Таке право не уміщується у вузькі межі догм права.

Список використаних джерел

1. Петражицький Л. И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности. СПб. «Лань», 2000. – 608 с.
2. Антология мировой правовой мысли. В 5 т. Т. III. Европа. Америка: XVII–XX вв. – М.: Мысль, 1999. – 829 с.
3. Петражицкий Л. И. Очерки философии права. СПб., 1900. – 280 с.
4. Петражицкий Л. И. Введение в изучение права и нравственности: Основы эмоциональной психологии. – СПб., 1907. – 306 с.
5. Михайлов П. Е. Новые идеи в правоведении: Сб. 4. Философия права и нравственности. СПб., 1915. – с. 36–60.
6. Гурвич Г. Д. Философия и социология права: Избранные произведения. – Издат. Дом С. – Петерб. гос. ун-та. – 2004. – 846 с.